

HISTÒRIA, MEMÒRIA I INTERPRETACIÓ ESBOSOS DE LA GUERRA CIVIL I REPRESSIÓ FRANQUISTA A CATALUNYA

Francesc Bonastre i Santolària

1. Pineda de Mar

En «El primer franquisme a Pineda de Mar (1939-1953)»¹ vaig fer una aproximació a la repressió franquista.² La documentació que vaig utilitzar, va ser la que vaig trobar en l'Arxiu Municipal de Pineda. En aquest escrit desenvolupo la informació amb els sumaris³ i la Causa General de la població.⁴

Els executats a Pineda de Mar van ser Joaquín Ortega Soler, José Navarro Toledo i Bartolomé Gómez Viudez. El primer, com vaig dir, va ser acusat de l'assassinat de Francisco Boguñá Pallés. En Boguñá, era un empresari tintorer, que vaig dir que havia estat regidor de la CEDA –la causa general diu afiliat al Partit Radical- i que havia tingut conflictes amb els treballadors. La causa general, quan parla de les persones sospitoses de la participació en l'assassinat, afegeix a Antonio Gil Soler, Marcos González Mula i Juan Tenas Riera.

Un sumari és un expedient on consten totes les actuacions practicades per un jutge instructor.⁵ Ara presentaré el resum del sumari de Joaquín Ortega Soler com a model:

Número de localització 44332. Número de la causa 936.

Delicte: Assassinat

Entre altres:

1. Atestat del brigada de la guàrdia civil en Calella. 20.00 hores del dia 12 de febrer de 1939. Del 22 al 23 de juliol de 1936 va ser assassinat Francisco Boguñá Pallés. Pot haver-hi participat Joaquín. Detingut a les 19.00 hores del dia 12 de febrer de 1939.
 - a) Manifest de Joaquín: 23 anys, solter, professió: camp (altres fonts diuen que era mariner i que si havia treballat a la fàbrica d'en Boguñá). Nega rotundament la seva participació i no sap quins van poder ser, diu que es trobava en el front en aquell dia. El brigada no se'l creu, per la qual cosa " fue nuevamente estrechado a preguntas" i va acabar dient la veritat: la nit del 22 al 23 de juliol era a casa seva i s'hi van presentar Antonio Gil i Francisco González Mula i li van dir que els acompanyés sense dir perquè. Així ho va fer i van arribar al domicili del Sr. Boguñá, van entrar a casa seva, el van treure al carrer i el van fer pujar al vehicle, que conduïa Juan Tenas. Als afores del poble el van fer baixar del cotxe i li van disparar deixant-lo per mort, però diu que els trets els van fer els seus companys. Van tornar al poble i després va anar al front, on ha estat fins que ha tornat i que ignora on són els altres.
2. Declaració del testimoni Joaquín. Barcelona 15 de febrer de 1939.

Rectifica el que diu amb la declaració anterior. Que no és cert que disparés la seva arma, que no recordava si van ser tres o quatre trets i que el van deixar a la carretera i que no sabia si havia mort o què. També diu que no tenia cap ressentiment contra Boguñá, que sap que Antonio Gil va treballar

¹ Francesc Bonastre (2006), «El primer franquisme a Pineda de Mar (1939-1953)», *Bulletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (Barcelona), núm. 17, p. 141-173.

² Francesc Bonastre (2006), «El primer franquisme a Pineda de Mar (1939-1953)», p. 160-167.

³ Arxiu Tribunal Militar Territorial Tercer de Barcelona (TMT 3er)

⁴ <http://pares.mcu.es/> Pineda de Mar. Arxius digitalitzats. Fiscalia Tribunal Suprem. Causa General, 1587, exp. 11.

⁵ Joan Corbalán Gil (2008), *Justícia, no venjança: Els executats pel franquisme a Barcelona (1939-1956)*, Valls, Cossetània, p. 53.

per a aquest i que l'havia despatxat per lladre i que aquest tenia ressentiment contra ell i per això el va matar.

3. Escrit de l'alcalde Valerio Comas. 3 d'abril de 1939.

Milicià roig o voluntari. Va tornar a la població i va tornar al front quan va ser cridat a files. Es dona la seguretat que va ser ell qui va cridar a la casa de Boguñà la nit que aquest va aparèixer mort i que li va ordenar que sortís al carrer.

4. Escrit de Falange de Pineda. 10 de juny de 1939. Delegat d'investigació i informació. Tutó.

Declarant, Enrique Salichs (Casa Mirones).

Diu que Ortega estava afiliat a la CNT. Se'i va veure amb una arma des del primer moment. Feia registres en els domicilis de les persones de dretes. Va participar amb l'incendi de l'església de Sant Pere de Riu. Va ser un dels individus que va anar a buscar a Boguñà. Va marxar al front, amb la columna de la mort.

5. Escrit del secretari del procés contra Juan Pastor Berna. Dóna fe de la denúncia i atestat de Juan Boguñà Caballé. 21 d'agost de 1939.

Denuncia que el diumenge 22 va sortir de Calella un cotxe amb varis individus que es van dirigir al comitè de Pineda. A les 23.30 hores aproximadament es van presentar a casa del seus pares. Portaven armes. La seva mare i la seva germana reconeixen a Ortega. Diu que aquest va cridar a la porta i va dir que el seu pare s'havia de presentar al comitè perquè uns obrers l'esperaven. Van dubtar i tenir por i Ortega va dir que ell l'acompanyaria. El pare va sortir i aleshores la mare va veure que va sortir un cotxe amagat darrera la fàbrica i que es portava el seu marit, que va ser assassinat en la cruïlla de les carreteres a França i a Malgrat. Pel que es veu no el van acabar de matar i va ser assistit pel doctor Rusiñol, a qui va dir qui era i que l'havien matat els de l'"asunto social".15-5-1939. Data de la denuncia.

6. Escrit del secretari del procés contra Francisco Gómez Flores. 19 d'agost de 1939.

Dóna fe de l'atestat de la guàrdia civil: registre en la casa de Francisco Gómez i detenció d'aquest. Anava acompanyat dels falangistes Joaquín Vidal Casas i Lluís Lloveras Maimer. Declara Francisco que no és cert que va amenaçar a Boguñà, el qual durant la revolució va ser assassinat. Que no sap res, però qui conduïa el cotxe per verificar l'assassinat era Juan Tenas i que, segons els rumors públics, en el mateix van prendre part Ortega i Antonio Gil.

7. Declaració del testimoni Santiago Rossinyol Tor. Arenys, 24 d'octubre de 1939.

Diu que estava a l'ajuntament de Malgrat curant uns ferits per un accident de cotxe. Que va escoltar varis trets en direcció a Pineda i que va venir un individu que li va dir que havia un ferit en la cruïlla de la carretera. Que va demanar un cotxe als del comitè de Malgrat, que li va proporcionar Francisco Vidal, president del comitè. Que abans d'arribar a la cruïlla, a la cuneta, hi havia Juan Barnés ("Cabrero"),⁶ que aguantava el cap de Boguñà (relació dels fets, la curació, les ferides de bala, del que diu el ferit –no coneixia els assassins, que no sabia perquè l'havien matat, que l'havien portat en aquell lloc i que anés en direcció a Malgrat, que li havien disparat i marxat, també diu que no és cert que digués que va ser assassinat per assumptes socials, que l'únic que demanava pel patiment que tenia era que el matessin perquè no podia suportar el dolor i que va viure uns tres quarts d'hora).

8. Declaració del testimoni de Natividad Boguñà Caballé. Arenys, 30 d'octubre de 1939.

⁶ Segons la Causa General de Malgrat, és el seu àlies i consta com un dirigent del comitè. <http://pares.mcu.es/> Malgrat. Arxius digitalitzats. Fiscalia Tribunal Suprem. Causa General, 1587, exp. 9.

El dia 23 d'agost es van presentar a casa seva l'Ortega i el Marcos, que li van dir que venien a buscar a Boguñà per uns assumptes relacionats amb la fàbrica. Que Ortega va dir que no tingués por. Que la mare o esposa va voler acompanyar Boguñà, que en principi l'Ortega la va deixar fer, però després li va donar un cop i no la va deixar pujar. Que en el cotxe hi havia altres individus que no va reconèixer.

9. Declaració de Maria Caballé Araste. Arenys, 31 d'octubre de 1939.

Més o menys diu el mateix que la seva filla, però només parla d'Ortega.

10. El secretari contra el procés de Juan Tenas Riera, dona fe de la declaració d'aquest. 21 de novembre de 1939.

18 de novembre 1939; Arenys, professió conductor. Diu que aquella nit es trobava dormint, que va ser cridat, que qui ho feia era Ortega, Antonio Gil i Marcos. Que van anar al comitè, que van agafar un cotxe. Que van baixar, que en tornar venia Boguñà i la seva dona, que algú no va deixar que la seva dona l'acompanyés. Que li van dir que no li passaria res i que anaven al comitè de Malgrat. Que van anar en aquella direcció. Que als pocs metres d'arribar a la cruïlla, Gil li va ordenar que parés el cotxe. Que tots van sortir del vehicle menys ell. Que ell va protestar perquè va veure que tenien males idees i en Gil li va dir que no es moguéss ni digués res, que si no li dispararia i el va apuntar. Que no va veure com va passar l'assassinat, etc. Diu que després del fet parlaven entre ells i deien que a Ortega no se li havia disparat l'arma. Afegeix que els que formaven el comitè de Pineda eren: Luis Pérez "el de la Payesa", Figuerola Pagés, Alberto Cusso, Juan Montoya (abastaments), Corbera i Pedro Segura. Havia altres agregats al comitè, però que s'encarregaven d'abastaments, no participaven en la direcció, només amb el repartiment del menja (Soms Gené, Gay Nualart, Gómez Bonilla el "Maestro").

11. Diligència d'execució: 6 de juliol de 1940. Camp de la Bota a les 5 de la matinada. El mateix dia és enterrat en la fosa comú del cementiri de Montjuïc.⁷

La causa general en el full 151 diu que Ortega va declarar a Juan Boguñá que l'assassinat es va fer seguint les ordres de Luis Pérez, Antonio Gil i Ginés Ponce. Així mateix, en el full 165, segons informacions facilitades per Juan Boguñà Caballé, a Francisco Boguñà dos milicians –entre ells Bartolomé Gómez- se'l van emportar un aparell de ràdio en els primers dies de la revolució. Pocs dies després en Gómez, en Juan Pastor i Eugenio Navarro Mendivi van amenaçar-lo amb el fusell i van practicar un registre a casa seva, emportant-se una escopeta de saló. El 19 d'agost de 1936, Alberto Cussó i Pedro Segura Flores van exigir una quantitat de diners i es van emportar 50 pessetes a compte d'aquesta. El dia següent, Bartolomé i un tal Guerrero (casat amb Fortunata Rangel), van practicar un nou registre amb amenaces dient que en la casa hi havia armes; en aquell dia es van emportar altres 25 pessetes a compte.

Sumari de José Navarro Toledo: Número de localització 27907, número de la causa 327. Delicte: Adhesió a la rebel·lió militar.⁸

José Navarro, com vaig dir va ser detingut el 12 o el 13 de novembre de 1940. La probabilitat que

⁷ Joan Corbalán Gil (2008), *Justícia, no venjança*, p. 269. Diu que és un sumariíssim d'urgència –és el número de la causa-. Que l'acusació és de rebel·lió militar (Patruller).

⁸ Joan Corbalán Gil (2008), *Justícia, no venjança*, p. 265. Diu que és un sumariíssim ordinari, que el delicte és el mateix i afegeix patruller. 30 anys, pagès.

vaig dir de que fos acusat perquè el seu germà Rodrigo podria està acusat de l'assassinat de Juan Martorell no té cap consistència veient el sumari i la causa general. En la causa general de la població, full 4, l'acusen amb Bartolomé Gómez de l'assassinat del capellà Antonio Doltra Masferrer. En el full 42, el comandant de la guàrdia civil de Calella suposa que, a més del comitè de Pineda, va prendre part activa de l'assassinat en José Navarro, Bartolomé Gómez i Juan Pérez Garcia. També diu que el dia 25 de juliol de 1936 Doltra va ser detingut a la casa de Justa Morell Guix i que en Navarro està detingut, però que Bartolomé desconeix on és (va ser executat el 2 de juliol de 1940, segons l'informe de la guàrdia civil de 24 de març, 1941). En el full 61, Navarro apareix com a dirigent de la CNT i com a patruller amb Joaquín Ortega i Bartolomé Gómez entre altres. En el full 62 apareix com assassí amb aquests i altres i com a element destacat de la formació de milícies per anar al front.

José Navarro va ser detingut tan tard perquè va ser fet presoner a Serós el 23 de setembre de 1938 i enviat al camp de concentració de San Marcos (Lleó). Després el van enviar al Batalló de Treballadors 78, d'on va sortir el primer de juny de 1940 i va tornar a Pineda. El sumari comença per les denúncies de Victoria Doltra Masferrer i de les germanes Montserrat, Loreto i Justa Morell Guix, que es reben en la seu de Falange de Pineda. Victoria Doltra, entre altres, diu que Navarro estava amb el fusell a la mà davant de la porta de casa a les 14.00 hores el dia que es van emportar el seu germà, el qual va ser assassinat. Les germanes Morell diuen que Navarro i Bartolomé van ser els que van detenir Antonio Doltra amb altres capellans a casa seva i que els van portar al comitè de Pineda. Amb aquestes denúncies s'acompanyava l'informe de la FET i de les JONS, que retrocedeix fins a 1935, per dir que Navarro va ser detingut en un bosc d'Argentona per fer una reunió clandestina de delegats de la CNT.

A aquestes acusacions, José Navarro nega tot el que es diu exceptuant que van entrar a la casa de les germanes Morell i que en comptes de detenir els capellans, el que van fer va ser la presentació al comitè. Però el sumari continua i a les primeres denúncies s'afegeixen altres de Juan Heras Nualart, Luis Roca Puig, Pedro Marqués Ripoll i Francisco Durlan Nualart (posa Nulatar?). Tots aquests no són testimonis directes dels fets; fins i tot Pedro Marqués diu que la veu pública sap que va intervenir en totes les coses del que se l'acusa.

En José Navarro torna a donar més o menys la primera declaració, però afegeix els testimonis de Lola Maresme Basart i Lola Armangant Basart per dir que el dia 1 d'agost no era davant de la casa del capellà. Aquestes dues senyoretetes diuen que a prop de casa seva hi havia un lloc de control, que Navarro estava amb elles aquell dia, que va arribar sobre les dues i que va marxar sobre les tres o quatre de la tarda.

En el mateix dia que es va dictar sentència de mort, Navarro, al·lega que ha estat 15 mesos en un Batalló de Treballadors i 5 mesos en llibertat pel poble. Per tant, si fos veritat que va participar amb l'assassinat del capellà no l'haguessin deixar baixar en l'estació.

A les 7.30 hores en el camp de la botà del dia 27 de març de 1943 va ser executada la pena de mort. El metge va certificar-ne la defunció per hemorràgia interna. Enterrat en la fosa comú de Montjuïc.

Sumari de Bartolomé Gómez Viudez: Número de localització 44347; número de la causa 1649. Delicte: Assassinat i adhesió a la rebel·lió militar.⁹

La detenció de Bartolomé es produeix per la denúncia el 25 de febrer de 1939 del cap local de la

⁹ Joan Corbalán Gil (2008), *Justícia, no venjança*, p. 221. De 42 anys, casat, pagès. Diu que és un sumaríssim d'urgència. Acusat de rebel·lió militar i patruller.

FET i de les JONS, Jaime René,¹⁰ al comandant de la guàrdia civil de Calella. Es confirmaria que va ser el que va acompanyar a casa del capellà el comitè que finalment el va assassinar. Ara em sembla interessant senyalar el següent:

1. El René parla de notícies de participació en la mort i diu que per confirmar-ho està la germana d'en Doltra, però aquesta diu que no sap qui ho va fer, només diu que Juan Pérez feia guàrdia davant de la seva casa.
2. Testimoni de Valerio Comas, alcalde, que confirma la notícia, però posa per testimoni als veïns Juan Comas Tapiola i Juan Mas Castellá. El primer diu que acompanyava al comitè i el segon, que sap el que es diu pel poble, que el Bartolomé acompanyava els que van agafar el capellà per assassinar-lo.
3. Vist això, els guàrdies civils acompanyats per dos falangistes de la població es presenten a casa i el detenen. En Bartolomé nega qualsevol acció directa i diu que el dia primer d'agost feia control de carretera i va venir un comitè, però que no el va acompanyar.
4. Malgrat això, en Valerio Comas assegura el fet i la Fet i les JONS afegeixen més coses. L'informe del delegat d'investigació Tutó amb el testimoni de Francisco Ballester Carrenca diu que va detenir Francisco Goñi Casas, el qual era de dretes i va ser tancat a la presó model de Barcelona.
5. Victoria Doltra torna a declarar. Diu que vivia amb el seu germà, que el dia primer d'agost de 1936, a les 13 hores, van trucar a la porta i que en obrir van entrar cinc milicians armats que se'l van emportar i que va aparèixer mort en la carretera de Tordera entre Malgrat i Palafoles. Diu que no reconeix a cap dels milicians, perquè eren de fora, però que estaven presents Juan Pérez i José Navarro que feien guàrdia de la casa per ordre del comitè. Que ignora si aquests dos van acompanyar els altres cinc, però sí que els haurien de conèixer i dona les dades. Victoria reconeix a Bartolomé perquè és del poble, però no diu res d'ell sobre el cas.

El sumari continua. Existeixen més testimonis d'altres consells de guerra, d'altres persones, ratificacions de declaracions anteriors, etc. que parlen sobre la participació de Bartolomé en els registres a les cases, en la detenció i amenaces a la gent de dretes, en la detenció i participació d'assassinat de capellans, en la participació en l'incendi de les ermites de la població, etc. La pena és de mort i la seva execució és el dia 2 de juliol de 1940.

Aquests serien els sumaris dels executats, però de consells de guerra n'hi va haver bastants a Pineda. Una de les coses que em va interessar va ser per què no van executar Luis Pérez Garcia,¹¹ dirigent de la CNT a la població.

Luis Pérez va ingressar per un decret a mitjans de 1938 en la marina, a l'octubre d'aquell any estava al guardacostes número 10 de vigilància de la costa catalana fins l'11 de febrer de 1939, quan va marxar cap a França. Segons ell, va passar per tres camps de concentració francesos, sortint de l'últim el desembre de 1939, i destinat a una companyia de treballadors fins a l'entrada dels alemanys. Va ser convidat a tornar a Espanya i va passar la frontera per Irún el 16 juliol de 1940; el van portar al camp de concentració de Miranda d'Ebre, després al camp de Miquel de Unamuno (Madrid) i, finalment, el 7 d'agost l'envien al Batalló Disciplinari de Treballadors número 94 de Larache (Àfrica).

A Pérez se l'acusa de tot com a màxim responsable de la CNT; els testimonis directes no dubten que és l'organitzador dels assassinats i els testimonis indirectes, que té un lligam amb totes les accions que

¹⁰ Per primera vegada existeix documentació –segell i signatura– del primer cap de Falange. Fins ara només era una probabilitat.

¹¹ TMT 3er. Número de localització 33940. Número de la causa 361-és un sumaríssim ordinari-. Adhesió a la rebel·lió militar.

van succeir després del 19 de juliol de 1936. La seva defensa principal consisteix primer en explicar els tres assassinats produïts i desvincular-se d'ells; així, sobre l'assassinat de Boguñá, diu que el van assassinar Joaquín Ortega, Antonio Gil, Marcos i el conductor Juan Tenas alies el Lleó. Que aquest assassinat no el va poder evitar el declarant perquè aquests no estaven sota les seves ordres i el van fer pel seu compte com a conseqüència de l'enemistat entre Gil i Boguñá, perquè aquest últim era molt libidinós amb les obreres de la seva fàbrica i havia fet abusos deshonestos a la núvia de Gil.

Sobre l'assassinat de Juan Martorell Comas, diu que la col·lectivitat de la CNT estava en pugna amb el sindicat agrícola intervingut pels socialistes i esquerra. Que aquests van aprofitar l'assassinat de Martorell, que també estava en lluita contra la col·lectivitat per acusar la CNT. Creu que l'assassinat estava organitzat pels del sindicat agrícola i que van venir uns guàrdies d'assalt i que van anar al domicili del pagès alies Nan sobre les dotze de la nit, però aquest va cridar i els guàrdies no el van agafar.

Sobre l'assassinat del capellà Doltra, diu que no té cap responsabilitat, que se li va dir que anés a casa seva i que no sortís, que als dos o tres dies es va presentar un cotxe que va anar directe a la casa del capellà i el va agafar i aquest va aparèixer mort més tard.

En la lectura de càrrecs contra el processat el 23 de juliol de 1942, Pérez demana que comparegui José Mateo Aragonés. Aquest declara que té un germà capellà, que ell va anar a parlar amb Pérez i aquest li va dir que no li passaria res. Que va ser detingut i en Pérez li va assegurar que no li passaria res i així va succeir.

La sentència és de mort, però proposen que se li commutí per reclusió perpetua. El que ha passat és que a part d'aquest testimoni, existeixen una sèrie d'avalos a favor:

1. Luis Teixidor Agustí, capellà, diu que va tenir durant els primers dies després de la revolta militar diverses converses amb Luis Pérez, que el va tractar molt bé i que va poder anar a Banyoles amb la seva família.
2. Esteban Gruat Mir, conductor, diu que Pérez estava amb ell a Figueres per adquirir queviures el dia 24 de març de 1938 quan va ser assassinat Juan Martorell Comas i que no es van assabentar d'això fins el dia després que van tornar.
3. També existeix la suplica de perdó pel seu marit d'Ana Mula Sánchez; aquesta és signada per Juan Bonet, José Matas, Lorenzo? Jero?, Juan Arum, Francisco Itchart, Luis Montsant, Esteban Gruat, Francisco Navarro, José Mateo.
4. Així mateix, un full de José Bartomeu Garriga, metge, diu que, malgrat la seva ideologia dretana, en els primers dies de la rebel·lió militar en Pérez li va assegurar que seria respectat i que té la convicció que va evitar més morts dels que va haver.

El dia 11 de febrer de 1943 se li commuta la pena de mort per reclusió perpetua. El 7 de juny de 1943, full de la presó model de Barcelona dient que està en aquesta provenint de la de Mataró des del 4 de desembre de 1942. El full de liquidació de condemna del 6 de juliol de 1943 diu que ha estat 2 anys, 5 mesos i 8 dies en captivitat.

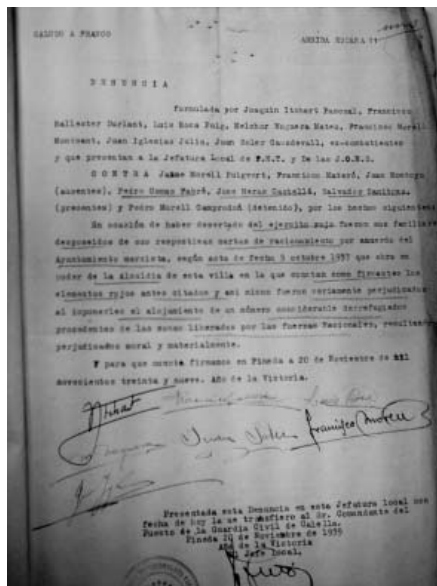
Com ja he dit, els sumaris són bastants. Ara comentaré per sobre dos; a mi, a part dels executats i el de Luis Pérez, m'havien interessat el cas de Pascual Bou i el de Pedro Comas per les seves peculiaritats. A part d'aquests, només vaig demanar els sumaris de la gent que sabia per les fonts de

l'ajuntament que havia patit presó. Però, evidentment, això només és una part petita de la història de Pineda.

Pascual Bou Vilaró,¹² com vaig dir, havia estat vicepresident d'Unió Patriòtica i regidor durant la Dictadura de Primo de Rivera, però se l'acusava d'haver estat al costat del front popular i de manifestar-se a favor d'aquest. Certament, segons els informes d'alcaldia i de la FET i de les JONS, aquest fabricant de gèneres de punt s'havia posat al costat de Serra i Moret (Unió Socialista de Catalunya). Els informes també vinculen la seva filla, Cèlia Bou Turró, de ser secretària de finances del Socors Roig de la població. De fet, Pascual Bou va ser denunciat per la viuda del coronel Emilio Pujol Rodríguez, Maria Luisa Pujol Fiol, de ser responsable de la confiscació de la casa de Pineda –ella vivia a Barcelona amb el seu marit, que va ser executat els primers dies després de la rebel·lió militar-. Així doncs, en Pascual Bou, va ser empresonat una temporada.

A en Pedro Comas Fabrè¹³ també el van tancar a la presó: era d'ERC i va ser regidor. El sumari o consell de guerra va ser conjunt amb altres membres del consistori; l'origen, la denúncia de Joaquim Ichart Pascual, Francisco Ballester Durlan, Luis Roca Puig, Melchor Noguera Mateo, Francisco Morell Montsant, Juan Iglesias Julia i Juan Soler Casadevall, antics combatents de l'exèrcit nacional, els quals la van presentar a la FET i les JONS local, perquè, en desertar de l'exèrcit republicà, als seus familiars els van treure les cartilles de racionament i els van obligar a tenir refugiats a les seves cases.

Després dels testimonis dels denunciats, dels informes d'alcaldia, de la FET i de les JONS, d'altres testimonis directes i indirectes resulta que el fiscal demana pena de 12 anys i un dia de reclusió menor, que passa a ser de 10 anys de presó major. Segons la liquidació de condemna, Pedro Comas va entrar a la presó el 24 de novembre de 1939 i en va sortir en llibertat provisional el 3 de febrer de 1940.

¹²TMT 3er. Sumaríssim 30016.

¹³Ítem. Sumaríssim 18179.

2. Fermí Segarra i Canalda (Mataró)

Un dia vaig rebre una trucada del diari *El Punt*. Havia escrit una carta sobre la memòria històrica¹⁴ i en Fermí va voler posar-se en contacte amb mi. No vaig dubtar en respondre i així va començar una relació fins quasi la seva mort –les seves exèquies es van fer el 12 de juliol de 2006–.

Com que no sabia res d'ell, les primeres trobades van consistir en la presentació per fer una entrevista oral utilitzant una gravadora i anant de les preguntes generals a les més íntimes. Després, vaig tenir accés a certa documentació personal i vaig saber que en Fermí havia deixat una memòria en l'Arxiu Nacional de Catalunya,¹⁵ que havia fet un reportatge per la revista *Capgròs* i que al llibre *La Guerra Civil a Mataró* de Margarida Colomer donava testimoni.¹⁶

En Fermí va néixer el 31 d'agost de 1910 a Puig-reig; fill de Francisco Segarra Calduch, guàrdia civil,¹⁷ i de Teresa Canalda Martorell.

L'entrevista es va fer a la residència de la tercera edat El Mirador a Mataró i consta de quatre cintes. La font oral té canvis de tema i incoherències. El relat comença per la seva infantesa i adolescència i amb el seu pas per les poblacions d'Igualada, Vilanova i la Geltrú i Barcelona pels canvis de caserna del seu pare. Va al col·legi de les monges de la Caritat i al dels Jesuïtes del carrer de Casp.

Com que no eren rics precisament, va entrar a treballar als 14 anys de repartidor de telegrams i, als 16, de telegrafista, depenent de la Xarxa Nacional de Ferrocarrils Espanyols. Va fer el servei militar a artilleria. El 1934 és mobilitzat pels fets d'octubre. El 1935 contrau matrimoni. Després de la revolta militar de 1936, diu que va al front d'Aragó i després al de l'Ebre, encara que pels fets de maig de 1937 diu que és a Barcelona –Badalona. Que al final de la Guerra és a Mataró. Que se li fa un sumari al Govern Militar que surt bé i torna a ser mobilitzat al Ferrol i, finalment, acaba a Barcelona fins que marxa d'Espanya el 1945. Emigra a Buenos Aires (Argentina) i torna el 1975.

A l'entrevista existeix un canvi de tema important: quan està parlant de la seva feina als 14 anys com a repartidor de telegrams fa tota una explicació sobre la fertilització del Sàhara. De la Dictadura de Pimo de Rivera, recorda que al col·legi els alumnes es van posar corbata negra per protestar per aquesta. De la II República, parla de la crema d'esglésies, de la debilitat de Companys, de l'assassinat dels germans Badia, de l'alcalde Frederic Xifre d'ERC. De la guerra diu que estava sota les ordres de Manzana (després l'anomena varis cops Vicente Manzana!), assessor de Durruti, i que Manzana el mata sense voler perquè s'entrebanca i se li dispara el fusell metralladora. També parla de Ramón Pallares com a cap seu a Mataró i que després el va defensar en un consell de guerra, que a aquest li demanaven dues penes de mort i que al final li van posar una pena de dotze anys, però que només va ser quatre mesos a la presó. Diu que en els primers dies de la guerra al seu pare el van anar a buscar unes cinc vegades elements de la FAI. Que a Mataró van entrar les tropes del General Gambara, que no es va plantejar mai passar-se a l'enemic, que era a casa del senyor Salvador, on es va presentar un de Falange. Que no va fer constar l'alliberació de la presó de Mataró quan va declarar al Govern Militar. Que ningú va declarar al seu favor i que, per tot això, va tenir por, fins que va sortir d'Espanya.

La documentació que en Fermí va deixar està formada majoritàriament per documents fotocopiats

¹⁴ «Totes les víctimes de la guerra civil? –El lector escriu–» (2004), *El Punt* (Girona) (3 de novembre).

¹⁵ Fons ANC1-844/ Fermí Segarra i Canalda.

¹⁶ Margarida COLOMER (2006), *La guerra civil a Mataró, 1936-1939*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 263.

¹⁷ A l'hemeroteca de *La Vanguardia*, 6 d'agost de 1939, pàgina 2, apareix sense responsabilitat judicial per l'auditoria de guerra, jutjat militar de sots-oficials i el CASE.

que donen constància de la seva vida personal; alguns d'aquests documents es podrien comprovar i existeix algun original. Així mateix, va deixar escrits de varis temes. D'aquesta manera, tenim la fotocòpia del certificat de naixement, la fotocòpia del títol de repartidor del cos de telègrafs de 22 de juny de 1925, la fotocòpia de la presa de possessió del mateix de l'1 de juliol de 1925, la fotocòpia d'un certificat de la Xarxa Nacional de Ferrocarrils de 29 de maig de 1973, que diu que Fermí va ingressar-hi el dia 22 d'agost de 1927 com a alumne fins al primer de novembre de 1944, en què va agafar l'excedència voluntària, la fotocòpia de la fotocòpia certificada i compulsada de 3 de juny de 1985 en què consta que Fermí va ser alferes de la República el 6 d'abril de 1938; existeix un original de 6 d'octubre de 1987 del Ministeri de Cultura en què fan enviament de la fotocòpia on consta aquesta informació i que prové l'Arxiu Històric Nacional, la fotocòpia de l'article de 4 de febrer de 1939 (de fet, posa 21, però segons l'hemeroteca de *La Vanguardia* és el dia 4, pàgina 6) en què s'explica com va ser alliberada la presó de Mataró per l'oficial de complement Sagarra (sic), la fotocòpia del carnet militar de Fermí com a tinent de complement d'artilleria de 16 de desembre de 1943, l'original de disponibilitat de Fermí com a tinent de complement de 2 de març de 1945 i l'original comunicant-li que en cas de mobilització estava destinat al grup d'artilleria de costa de 17 de març del mateix, la fotocòpia de l'ambaixada d'Espanya a Buenos Aires d'11 de gener de 1962 que certifica la nacionalitat de Fermí i diu que era periodista, la fotocòpia del coronel d'artilleria Alberto Meca Motilla de 15 de maig de 1963, en què certifica que coneix a Fermí de fa més de vint anys i que el va tenir sota les seves ordres com a alferes i tinent en l'Agrupació d'Artilleria de Costa de Catalunya, l'original de dues cartes de 16 de gener i 18 de juny de 2005 de Francisca Pallares, filla de Ramón Pallares Carceller, capità que va ser destinat el 20 d'abril de 1938 a Mataró com a primer cap i el 2 de desembre del mateix com a cap del grup d'informació. En l'última carta, Francisca adjunta les dades del seu pare i les fotocòpies de la sentència del consell de guerra en què el van condemnar finalment a vint anys i un dia de presó major. Segons diu va estar tancat d'agost de 1940 a abril de 1944.

Tot seguit, veurem l'expedient de depuració d'en Fermí i un resum del Full Matriu de Serveis del mateix.

Expedient de depuració. Auditoria de Guerra de la quarta regió militar. Jutjat especial de sots-oficials.¹⁸

Informacions en conjunt contra altres sergents. Fermí és sergent de complement. Quinta de 1931. Declara:

1. El dia 17 de juliol era a casa seva perquè era sergent de complement.
2. Relata el següent fins el dia de la seva alliberació (27-1-1939):

Que "los rojos" van perseguir els seus familiars, especialment el seu pare, sergent de la Guàrdia Civil, membre d'Unió Patriòtica i sometent.

Que va patir dos empresonaments juntament amb el seu germà Francisco per part del Comitè de Defensa de Badalona a la Casa Tàpies.

Que el seu pare va estar amagat.

Que va eludir les quintes demanades per la Generalitat, però que finalment, el març de 1938 el van incorporar –la seva quinta havia estat demanada el juliol de 1937–.

Que el van incorporar a Almansa, que va fer un curset, el 6 d'abril a Sant Andreu i el 2 de maig a Mataró.

¹⁸TMT 3er. Número de localització: 22.414. Capsa 1.197. Expedient 550.

Que els seus serveis a Mataró eren de caixer, a artilleria, i després a les oficines de Majoria del grup d'informació número 8, fins que va desertar el 25 de gener de 1939 –diu que era sergent i que no va ser ascendit per no està avalat-.

Que quan va desertar es va amagar a casa del falangista Salvador Altimira, al carrer del Beat Oriol, 21 bis amb altres oficials sota les ordres del cap de Falange.

Que va fer l'alliberament dels presoners de la presó de Mataró –adjunta el retall de premsa i diu que consta equivocadament com a oficial-.

Que considera "desafectos" els següents oficials: José Manzana Vivó, ex-sargent, capità de l'exercit roig i cap de la columna Durruti; Francisco Corrales, exbrigada d'artilleria, capità entre els "rojos" i comandant de Mataró; Ramon Pallarès, ex-sargent i cap del grup d'informació d'artilleria número 10.

Que considera als altres, que són 4 alferes de complement, afectes.
4 de maig de 1939.

3. Testimonis:

3.1. Certificat d'Emilio Albo Fraquesa, cap de Falange en la data d'alliberació i actual secretari de la FET de Mataró. 6 de febrer de 1939.

Fermí Segarra es va posar a les ordres d'ell el dia 25 de gener. Que va col·laborar en l'alliberació dels presoners de la ciutat de Mataró. Que, amb els presoners, van anar al turó de Cerdanyola, on hi va haver un troteig amb els republicans que fugien o es retiraven de l'avançament nacional.

3.2. Aval del mateix, pel camarada Fermí, en data 7 de febrer de 1939. Ara com a secretari de la FET.

3.3. Declaració de Jaime Puntí Xiol, carnet de la Falange 72 de Badalona, carrer de l'Arrabal, 14.

Fermí estava de sergent l'abril de 1938, a Sant Andreu, i va fer desaparèixer la documentació en què constava amb altres que eren gent de dretes i, per tant, el comissari no se'n va assabentar. Diu que li va aconsellar la deserció quan havien d'anar al front. Data 11 de maig de 1939.

3.4. Declaració Jurada Full de Falange de Badalona. 29 de març de 1939. Ho signa el cap local Parés. Escrit a 27 de març de 1939.

3.5. Garantia a favor de Fermí de la FET, Mataró 28 i 29 de març de 1939.

Declara Pedro Xena Tapias, de la FET. Diu que Fermí va ser perseguit pels "rojos" i que va patir dos detencions, etc.

3.6. Certificat de Miguel Xicart Patrony, alcalde gestor de Badalona. Diu que, segons les dades que té, ha tingut bona conducta i que és addicte al G.M.N. 28 de març de 1939.

3.7. Certificat del capellà de Sant Josep de Badalona, Pedro Rife?

Que es una persona de bona conducta moral i religiosa i addicte. 28 de març de 1939.

3.8. Certificat de José Solá Santfeliu, advocat, secretari d'ajuntament de Mataró, 28 de març de 1939.

Conducta bona, va estar en contacte amb el període roig amb elements afectes al G.M.N. Quan les forces de la seva unitat van marxar a Figueres, va desertar i va prestar serveis d'investigació, registres i detencions d'elements roigs. Existeix el vist-i-plau de l'alcalde.

Dictamen: 9 de juny de 1939. Acord d'arxivar el cas sense declaració de responsabilitat. Auditor de Guerra.

Resum del Full Matriu de Serveis Arma Artilleria d'en Fermí:¹⁹

1 d'agost de 1931. Recluta en caixa sis mesos. Primer de febrer de 1932, artiller de segona. El primer d'abril del mateix, caporal de complement i, el primer de juny, sergent de complement. En aquest temps està en el regiment de muntanya número 1. És llicenciat el juliol.

1 d'octubre de 1934, mobilitzat al regiment de Ferrocarrils, quarta companyia, fins al 23 de maig de 1935, que va ser desmobilitzat.

Consta en zona no alliberada fins al 28 de gener de 1939, en què, per ser alliberada la ciutat de Mataró, on va estar amagat, efectua la presentació a les autoritats militars per ser depurat. És declarat sense responsabilitat. Torna a ser mobilitzat el 3 d'abril de 1939 com a sergent de complement en ferrocarrils. El 17 de febrer de 1941 és brigada de complement d'artilleria de costa. El 14 d'agost del mateix, alferes. El 3 de juny de 1942, tinent, fins al primer d'octubre de 1944 que és llicenciat a petició pròpia.

4. Reflexions sobre la memòria històrica: Mataró, Malgrat, Vilanova del Vallès - La Roca, les Franqueses

Josep Samsó i Elías, arxiprest de Mataró, assassinat el primer de setembre de 1939. Beatificat el 23 de gener de 2010. De Josep Samsó ja existeix bastant bibliografia i pàgines a Internet. Si no estic mal informat, li van posar el seu nom a la plaça de l'Església de Santa Maria el 3 de març de 1939 i el primer llibre és de Mossèn Fèlix Castellà (*Pastor i víctima...*), de l'any 1940. Però també tenim els llibres de Mossèn Salvador Nonell (*El doctor Josep Samsó...*) -requetè del Terç de Nuestra Señora" de Montserrat i fundador d'Hispania Màrtir-, el de Joan Comas i Pujol (*El doctor Samsó i el martir*), el de Ramon Reixach i Puig (*El pastor retrobat*), el treball de Manel Salicrú i Puig (*Estudis. Crònica dels fets de juliol de 1936 a Mataró*) i la referència de la Margarida Colomer.²⁰

¹⁹ Arxiu General Militar Segòvia. Fotocòpia compulsada a 24 de febrer de 2005.

²⁰ Margarida Colomer (2006), *La guerra civil a Mataró*, p. 88 i 89.

A Josep Samsó li van posar un monòlit commemoratiu amb relleu i el 12 de febrer de 1959 se'n va promoure la beatificació, que finalment es va fer causa separada en l'any 1996.

Totes les fonts bibliogràfiques donen més o menys la mateixa descripció dels fets de finals d'agost i de principis de setembre de 1939. Pel que sé, existeixen dos testimonis directes: José Vives Pamiés (és un dels testimonis a favor de Joan Peiró;²¹ el 30 de juliol de 1964 apareix a *La Vanguardia*, pàgina 21, com a delegat local d'excaptius de la FET i de les JONS) i en Jaime Ferrando Grau. El primer estava tancat a la presó de Mataró i el segon era un adolescent de disset anys que va veure l'execució de Josep Samsó.²²

Com deia, tothom coincideix en què Samsó estava tancat a la presó de Mataró el primer de setembre de 1939 i que membres de la columna Malatesta van exigir que fos afusellat. Les fonts parlen del diari *Llibertat* (nom del que havia estat el *Diari de Mataró*), encara que a *La Vanguardia*, 3 de setembre de 1936, pàgina 7, també es descriu la sortida de la dita columna i consta que un membre de la FAI parla, però no diu de què, cosa que al diari *Llibertat*²³ diu que s'havia començat a fer justícia afusellant de cara a l'ex-rector de Santa Maria.

Margarida Colomer, diu que a Josep Abril i Argemí (alcalde d'ERC a Mataró), el van acusar de dir això en el sumari que li van fer i que no va servir de res que presentés el retall del diari on deia que havia estat un membre de la CNT,²⁴ perquè va ser executat.²⁵

Segons la Causa General de Mataró,²⁶ els sospitosos de l'assassinat de Josep Samsó eren Carlos Calls Silvestre i Pedro Soriano Sans. Segons creuen, el primer és a Mèxic i, del segon, no saben res; però Joan Corbalán posa un Pedro Soriano Sanz, de 44 anys, casat, carreter, que no sap ni llegir ni escriure, de Mataró, que és jutjat el 16 de març de 1939 amb un sumaríssim d'urgència i és executat el 28 de març del mateix any.²⁷

Així mateix, la Causa considera a Juan Bruguera Damont còmplice de l'assassinat del rector de Santa Maria, perquè aquest el va veure com intervenia en la crema de convents.

Com veiem, la dita Causa pot servir de guia, però no és cap garantia de res. En la de Pineda, com a sospitós de l'assassinat de Juan Martorell Comas (de 48 anys, agricultor, de la Lliga, mort el 23 de març de 1938 probablement per reclamar les seves terres col·lectivitzades) consta Juan Mulá Salinas, que diuen que és a la presó, però que no consta com a executat al llibre de Corbalán. La Causa de Pineda en parla com a assassí i fa constar que el 7 de febrer de 1942 és en la presó de Barcelona. Així mateix, diu a 27 de març del mateix que existeix un procediment sumaríssim (349-14941) que porta unit unes diligències per col·lectivitzacions de les terres d'Enrique Xaubet Vila i de Juan Martorell Comas, que aquestes possessions després són retornades i que Luis Pérez, no signa per no estar-hi d'acord. Un altre exemple de que la Causa no ho diu tot seria el cas de Jaime Gómez Viudez (germà de Bartolomé Gómez); en la dita Causa no hem trobat cap referència a ell; en canvi, segons les fonts municipals de Pineda, vam trobar que era acusat d'assassinat i auxili a la rebel·lió. Efectivament, al Tribunal Militar

²¹ Josep Benet (2008), *Joan Peiró, afusellat*, Barcelona, Edicions 62, p. 179.

²² Segons les pàgines d'Internet Hispània Màrtir i Amics del Beat Josep Samsó.

²³ Arxiu Comarcal de Mataró (ACM). *Llibertat*, 1 de setembre de 1936, pàgina 1.

²⁴ Margarida Colomer (2004), «Josep Abril i Argemí, una aproximació al federalisme republicà», *Sessió d'estudis mataronins* (Mataró), p. 139.

²⁵ Ítem; utilitza com a font el TMT 3er. Posa el sumari 3582. Corbalán el Sumaríssim d'urgència 502 (TMT: 6). Acusació rebel·lió militar (Alcalde de Mataró. President local d'ERC).

²⁶ <http://pares.mcu.es/Mataró>. Arxius digitalitzats. Fiscalia Tribunal Suprem. Causa General, 1595, expedient 13.

²⁷ Joan Corbalán Gil (2008), *Justícia, no venjança*, p. 332. Sumaríssim d'urgència 697. TMT 3er: 19. Acusació rebel·lió militar (Patrol·ler).

Territorial Tercer tenim el sumaríssim d'urgència 1715. Jaime va comptar amb els avals de Maria Bachs Ferrer, Teresa Castella Roig i Montserrat Coll Mas, que diuen que quan va passar el cotxe que portava detingut al capellà Doltra, en Jaime era a la carretera i no va fer cap demostració que pogués deduir que ell participés en el fet. Així mateix, en Jaime és avalat per Francisco Ballester Carrencà, que diu va treballar per ell com a jornalero durant varis anys i no va tenir-hi cap conflicte. Que com a militant de la CNT-FAI va informar bé d'ell davant dels seus companys de sindicat i que, per tant, possiblement, va evitar qualsevol cosa desagradable al seu expatró. Que quan el seu fill, Francisco Ballester, va desertar per passar-se a l'exèrcit nacional, en Jaime va ser el primer en avisar-lo i en protegir-lo en no fer-ho públic i que creu que ho va complir, perquè va ser més tard que va patir amenaces i persecucions i li van treure la cartilla de racionament. En Jaime va ser condemnat finalment a una pena de dos anys de presó menor. El temps a la presó, segons el full de liquidació de condemna, va ser el següent: 1 mes i 18 dies a la presó d'Arenys (a partir del 4 de desembre de 1939) i 1 any, 10 mesos i 13 dies a la presó de Mataró (a partir del 22 de gener de 1940). Deixat en llibertat, torna a la presó de Mataró el 30 de març de 1941 i s'hi està 6 mesos i 13 dies. En total fa 2 anys, 6 mesos i 14 dies.

Margarida Colomer, de les fonts consultades, crec que és l'única que diu que Samsó representava el símbol de la mort de la dreta més conservadora i que la nova situació requeria la destrucció del vell ordre.²⁸ De fet, s'efectua una violència simbòlica contra el clergat perquè és considerat com l'antítesi del nou món revolucionari.²⁹ L'Església no resta en silenci davant la Constitució Republicana (sobre l'article 26 que parla de les relacions d'aquesta amb l'Estat) i la Llei de confessions i associacions religioses i, el clergat, com a part de la institució, és vist com un enemic a fer caure, perquè alguns dels seus membres també tenen afiliació política. Si fem cas a Salvador Nonell, Josep Samsó era soci afiliat a la comissió tradicionalista de Mataró,³⁰ encara que diu que mai ho va fer públic, i la Causa General no en diu res (clar que la de Mataró no parla de la filiació política de ningú; només amb els militars, que diu la categoria que tenien). Així mateix, diu que va participar en el Centre Catòlic de Mataró i en el Patronat de sant Josep.³¹

Em sembla que aquests elements ajudaran a entendre segons quines coses, encara que des de l'actualitat no es pot comprendre com es podia fer justícia afusellant de cara l'ex-rector de Santa Maria. Altre exemple seria un cas de Malgrat de Mar; en aquesta població, segons la Causa General, van matar tres sacerdots i un pare marista.³² De l'únic que no posen filiació política és de l'últim; dels tres primers, diu la Causa que un pertanyia a les dretes locals i, que els altres dos, eren tradicionalistes. El cas que comentaré és el d'en Fèlix Paradedada Robert, per un comentari en un consell de guerra o sumaríssim. La Sònia Garangou, al llibre *Malgrat 1930-1940*,³³ utilitza també la Causa General i fonts orals que desenvolupen aquesta per tractar el tema.

En Fèlix Paradedada havia estat un mestre d'instrucció pública i havia escrit varis llibres d'història dels llocs on havia estat (Palamós i Malgrat). Va ser assassinat el dia 8 d'agost de 1936 a casa seva amb 72-73 anys; una patrulla va trucar a la porta i en sortir per la finestra el van disparar, el van treure de

²⁸ Margarida Colomer (2006), *La guerra civil a Mataró*, p. 89.

²⁹ XAVIER DIEZ (2010), *Vengança de classe: Causes profundes de la violència revolucionària a Catalunya el 1936*, Barcelona, Virus Editorial, p. 113.

³⁰ ACM. Salvador Nonell Bru (1986), *El Doctor Josep Samsó Elias, párroco mártir de Santa Maria de Mataró y su tiempo*, p. 79. <http://hispanismo.org/religion/11175-otro-carlista-en-los-altares-beato-josep-samsó.html>

³¹ Ítem. P. 150.

³² <http://pares.mcu.es/Malgrat>. Arxius digitalitzats. Fiscalia Tribunal Suprem. Causa General, 1587, exp. 9.

³³ ACM. Sònia Garangou (2005), *Malgrat 1930-1940: Els anys silenciats. República, revolució, guerra i dictadura a un poble de l'Alt Maresme*, Malgrat de Mar, Ajuntament de Malgrat de Mar.

casa ferit o mort i el van portar al cementiri, on va ser enterrat. La germana d'en Fèlix, Mercedes, diu que no va fer cap denúncia ja que perdona a qui va ser l'assassí.

La Causa General diu que no se sap qui va fer els assassinats, però que havia grups de forasters, encara que considera responsables als membres del comitè de la població i posa els noms. Però d'aquests, que sabem, cap va ser executat.

En el sumariíssim contra Bartolomé Gómez apareix la declaració de Rafael Gómez Bonilla (acusat d'assassinat): que una nit dels primers dies d'agost de 1936 que es trobava a la plaça de Pineda va arribar Jesús Corbera, membre del comitè, que va donar ordre al declarant i a altres que eren a aquell lloc de sortir cap a Malgrat. Que van anar a l'ajuntament i que cada un va agafar un mosquetó i que es van dirigir al garatge de Sanet i es van pujar a un òmnibus que va ser conduït per Esteban. Que hi anaven Jesús Corbera, Luis Pérez, Juan Pérez, Bartolomé Gómez i Antonio Gil i un altre que es denominava el Negre. Que van anar a Malgrat, al local de la CNT. Que van entrar i al cap d'uns minuts van sortir amb gent de Malgrat i van anar a la casa del capellà Fèlix Paradedà. Que en arribar va veure que davant de la casa hi havia unes quaranta persones. Que ell es va quedar fora de la casa, que quan era a aquell lloc va escoltar un tret, que després es va assabentar que aquest va ser produït per Antonio Gil. Que després es van emportar el capellà ferit i que ells van tornar cap a Pineda.

Així mateix, apareix declaració de Juan Garcia Garcia (processat), veí de Malgrat: el dia 7 d'agost de 1936 va ser ferit per arma i no va saber per qui; en aquella nit, va tenir notícia de l'assassinat del capellà Fèlix Paradedà i sospita que aquest assassinat es va fer com a conseqüència de la indignació per l'atemptat que ell havia patit. Diu que es trobava a l'ajuntament, on va ser portat després de la curació. Que es va presentar un individu que creu que és de Pineda i li va donar la mà i, li va dir, estàs venjat.

En el sumariíssim contra Luis Pérez apareix la mateixa declaració de Rafael Gómez Bonilla, però en aquest cas contra els processats Juan Pastor Berna, Leandro Montes Moreno i Alberto Cusso Cortada de Pineda.

No cal dir que en Bartolomé Gómez i en Luis Pérez, van negar qualsevol cosa del succeït en Malgrat.

En el sumariíssim contra els processats Juan Pastor Berna (CNT), Leandro Montes Moreno (POUM) i Alberto Cusso Cortada (Socialista);³⁴ apareix declaració de Francisco Goñi Casas i de Juan Iglesias Julia. El primer diu que Pastor Berna era un element d'esquerra afiliat a la FAI que anava amb arma. Que al cafè un grup de milicians parlava sobre l'assassinat del capellà de Malgrat, que José Pastor va dir que sabia com havia passat, perquè va dir que el seu germà hi era; que van donar cops a la porta i que el capellà no obria, però, com que insistien, el capellà va obrir la finestra i, des de el carrer, van disparar varis trets i el van matar.

El segon diu que Cusso era un element d'idees d'esquerra. Que es va posar a les ordres del comitè. Que era un dels directius d'aquest comitè. Que sí que va prendre part en alguns dels registres. Que va anar a casa de la viuda Boix, però no sap si la va requisar o si tenia el consentiment. Que portava una pistola. Diu que és de veu popular que anava per Pineda a fer el cobrament de multes. Sobre l'assassinat del capellà de Malgrat, diu que el van fer Rafael Gómez Bonilla i Antonio Gil.

L'informe de Juan Tutó, com a cap de la FET i de les JONS, fet a Pineda el 2 de maig de 1942 diu: que Juan Pastor Berna és el secretari del president del comitè de Pineda. Que Leandro Montes Moreno va ser membre de l'ajuntament des de el novembre de 1936 fins al febrer de 1937 i que els delictes d'aquest ajuntament van ser, a més d'exigir quotes a les persones de dretes, les detencions

³⁴ TMT 3er. Número de localització a l'arxiu 36965. Número de la causa 8187 (Sumariíssim ordinari).

dels capellans José Morell i Juan Ichart i la dels paisans Juan Tutó, Francisco Goñi, Juan Bonet, Jaime Comas Casas, José Comas Arenillas i Joaquín Buscató. Tots ells van ser denunciats per l'ajuntament i traslladats a Barcelona. A Juan Iglesias, el van detenir a Barcelona, denunciat també per l'ajuntament.

Juan Pastor Berna va ser condemnat a una pena de 20 anys. Va ser a la presó de Barcelona del 24 de maig de 1939 fins al 25 de febrer de 1940. El 26 d'aquest mes el van traslladar a la presó de Mataró; va sortir en llibertat el 4 de gener de 1943.

Leandro Montes Moreno va ser condemnat a una pena de 15 anys. Va ser als mateixos llocs que Pastor, però va sortir el març de 1942.

Al final del sumaríssim existeix un annex on consten els avals pels processats.

La frase dita pel milicià al que està ferit, de que estàs venjat, serveix de comparació amb la frase de què s'ha fet justícia afusellant al capellà. Des de l'actualitat, tampoc no es pot comprendre com es pot venjar un milicià ferit matant un capellà a casa seva, però sí que es pot arribar a entendre, si intentem donar una explicació al per què o a les causes de la repressió republicana.

Per una altra banda, si deia que a la Causa General no es deia tot i que no hi havia cap garantia de res, és que volia dir que serveix de guia als historiadors, perquè la Causa General va servir per a la repressió franquista. Així mateix, tenim els consells de guerra o sumaríssims; aquests tampoc són cap garantia de res. Un sumari comença per una denuncia, sigui a nivell particular o de les institucions del règim franquista. En el sumari, el processat em sembla que no tenia cap dret humà, vull dir, que em sembla que podia ser maltractat perfectament. Així mateix, els testimonis directes eren generalment els que feien la denuncia i alguns podien parlar segons el que deien que era de domini públic o que tothom sabia. Però si no ho feien així, era possible que diguessin coses contradictòries en les seves declaracions o que declarassin en certa manera coaccionats pels membres de les institucions franquistes i, també, hem de comptar amb el factor del temps. Els testimonis declaren després d'uns anys i no en el mateix moment de produir-se els fets i la memòria o els records podrien estar alterats. Pel que fa als testimonis indirectes, no crec que se'n puguin dir testimonis, ja que no veuen els fets encara que diuen el que saben pel que els han dit altres, però és que fins i tot els altres probablement tampoc estaven presents en els moments dels fets.

5. Una creu i una placa (Tomás de A. Pou de Foixá) i, una làpida (Francisco de P. Baygual). Exemples de memòria

Al terme municipal de Vilanova del Vallès, a prop del Santuari de Santa Quitèria, hi ha un conjunt arquitectònic del que formen part una creu i una placa.

La inscripció de la placa posa "En memòria de Tomás de A. Pou de Foixá 1936". A la Causa General de La Roca del Vallès³⁵ hi apareix com assassinat a Can San Juan el 19 d'agost de 1936, de 49 anys, advocat. El testimoni d'en Rafael Pou de Foixá, germà de la víctima, a 17 de maig de 1941, domiciliat en el carrer de Pàdua de Barcelona, diu que s'ha produït l'assassinat i afegeix que a la seva casa es va produir el robatori de joies, coberts, safates de plata, roba blanca, etc. i que els responsables són les patrulles de control de les quals era secretari Aurelio Fernández. El 13 de juny de 1942 diu que els que van fer la detenció van ser un veïns de Montornès. Que el presumpte culpable de l'assassinat era el

³⁵ [http://pares.mcu.es/Granollers.Roca\(La\).Arxiu.digitalitzats.Fiscalia.Tribunal.Suprem.Causa.General.1591.exp.12.Vilanova.va.ser.independent.durant.els.anyos.1936-1939](http://pares.mcu.es/Granollers.Roca(La).Arxiu.digitalitzats.Fiscalia.Tribunal.Suprem.Causa.General.1591.exp.12.Vilanova.va.ser.independent.durant.els.anyos.1936-1939).

marit d'una criada de l'assassinat. Que hagués pogut tenir una intervenció indirecta en Tomaset (paleta de La Roca) que era el president del sindicat i, en Pincho, que tenia la residència en Vilanova de la Roca. Que el primer actualment està detingut i, que el segon havia tornat al poble.

El testimoni de la viuda, Marina Oriol Nolla, a 14 d'octubre de 1941, diu que aquell dia eren a Can Foixá amb els cinc fills. Que s'hi van presentar uns trenta individus dels comitès de Vilanova de la Roca, la Roca i Montornès. Que van detenir el seu marit i que, després d'unes hores, el seu cadàver va ser trobat al km 12 de la carretera que va de la Roca a Mataró. Així mateix, creu que la causa de la detenció és la denuncia feta per les noies del servei de la casa, Matilde Edo i Pilar Ferrer. Que la primera va ser detinguda i condemnada i que la segona se suposa està a l'estranger. Dels individus que van detenir el seu marit hi havia Florencio Fernández Alver, que era mossò al servei d'Isidro Galbany (àlies el Pincho). En Galbany era secretari del comitè de la Roca i se sap que va ser condemnat a 30 anys, però se li va rebaixar la pena i actualment està en llibertat. Que un altre individu era Lorenzo Salabedra, nuvi de Matilde Edo, que constava com a jornaler de la casa Ferrer de Montornès. Que el conductor del vehicle en què es van emportar al seu marit es diu Puig de cognom i que havia estat xofer de la casa Rabassa de Vilanova.

El testimoni del fill, Tomás Pou Obiol, a 22 d'octubre de 1941, diu que entre els sospitosos del crim hi ha Florencio Rodríguez Álvarez (tot fa pensar que és el Florencio de la mare per ser d'Àvila), Lorenzo Salabedra de Montornès (segons referències diu que és mort), Francisco Bug (podria ser Francisco Buj Iranzo)³⁶ de Montornès i el xofer Andrés Puig Galbany (actualment detingut a la presó de Barcelona). Que entre els còmplices de l'assassinat hi ha Matilde Edo (cuinera, a la presó de dones condemnada a reclusió perpètua), Pilar Ferrer i Isidro Galbany Ribalta, Amalia Ahujas, José María Anelo, Isidro Galbany àlies de casa el Segal, Àngel Estapé i Martín Sallen Galbany (tots aquests del comitè de Vilanova). Així mateix, hi van intervenir Tomás Noguera (del comitè de la Roca i actualment condemnat a 30 anys), un tal Romero i Luis Espazo (del comitè de Vallromanes).

³⁶ <http://pares.mcu.es/Granollers>. Montornès del Vallès. Arxius digitalitzats. Fiscalia Tribunal Suprem. Causa General, 1591, exp. 9. El posen com a membre del comitè revolucionari, de la CNT.

En Tomás Pou Foixá tenia un altre germà, José Pou de Foixá, catedràtic canònic i d'institucions del dret romà. Segons les fonts, havia estat mestre i mantenia correspondència amb Escrivá de Balaguer, fundador de l'Opus Dei.³⁷ Així mateix, els germans Foixá havien tingut demandes contra Vidal i Barraquer.³⁸ Segons el Partit Popular de la Roca,³⁹ a l'interior de la capella de Parpers hi ha el nom de Tomás A. Pou de Foixá. L'ermita està situada al coll de Parpers i en el seu moment es deia capella de Cristo Rey; pel que sabem s'hi fan homenatges als caiguts per "Dios y por España" des de 1961.⁴⁰

Em sembla interessant llegir segons quins articles; per exemple, el de 1962 diu que el "padre Rey-Stolle, S.J. haciendo hincapié en la necesidad de no olvidar el sacrificio ni a sus ejecutores, pues el perdón, que es cristiano, no puede ir unido a un olvido, que sería suicida".⁴¹

Al terme municipal de les Franqueses del Vallès, a la carretera de Corró d'Amunt, a prop del poble, hi ha una làpida que diu: "Caminante ruega a Dios por Francisco Baygual Bas de 45 años casado vecino de Sabadell asesinado en este sitio por la barbarie marxista el 16 de agosto 1936 por Dios y por España,"

A la Causa General (CG) de les Franqueses⁴² es diu que el seu cadàver va ser trobat el 16 d'agost de 1936 i que és un industrial veí de Sabadell. A la CG de Sabadell,⁴³ el comandant de la Guàrdia Civil d'aquesta població diu que el 18 de juliol de 1936 en Baygual estava estiuant a Ribes de Freser

³⁷ José-Ignacio Saranyana, *El espíritu en la historia: Conceptos de teología de la historia en los escritos del Beato Escrivá de Balaguer*, i Pedro Rodríguez, *El doctorado de Sant José María en la Universidad de Madrid*.

³⁸ Ramon Muntanyola (1976), *Vidal i Barraquer, cardenal de la pau*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, nota 20 de la pàgina 67.

³⁹ <http://ppcvo.es/laroca/Història>. Capella de Parpers. Així mateix, hi ha un apartat de la Guerra Civil, que probablement, es basi en el llibre de César ALCALÁ (2010), *Guerra i repressió al Vallès oriental*, La Garriga, Malhivern.

⁴⁰ Hemeroteca de *La Vanguardia*, 15 de novembre de 1961 (p. 30), 21 de novembre de 1962 (p. 29), 26 de novembre de 1963 (p. 23), 26 de novembre de 1964 (p. 39), 21 de novembre de 1967 (p. 24) i 25 de novembre de 1970 (p. 38).

⁴¹ Hemeroteca de *La Vanguardia*, 21 de novembre de 1962 (p. 29).

⁴² <http://pares.mcu.es/Granollers>. Franqueses del Vallès. Arxius digitalitzats. Fiscalia Tribunal Suprem. Causa General, 1590, exp. 18.

⁴³ <http://pares.mcu.es/Sabadell>. Arxius digitalitzats. Fiscalia Tribunal Suprem. Causa General, 1596, exp. 9.

(Girona); que es va presentar el comitè de Sabadell, que el va detenir amb el sogre i que tots dos van ser assassinats. Que no se sap el lloc dels fets i se suposa que hi van intervenir en Lino i els seus companys.

Segons Pablo M. Llonch Gambús,⁴⁴ la trobada del cadàver va ser a principis de l'estiu de 1939. Santiago Gorina i la seva dona Maria Valero, amb propietats a Castellar i Granollers, van explicar que els seus colons de la finca de Corró d'Amunt els van parlar d'un assassinat la nit del 15 o 16 d'agost de 1936. Vista la coincidència, hi van anar Juan Baygual, Gorina i Llonch amb fotografies. Els colons van dir que el mort era igual a Francisco Baygual i que un noi havia agafat un llapis de promoció de la casa Gambell de Sabadell i que per això, van pensar que era d'aquella població. Els colons van recordar que el mort era al Corró d'Avall i que encara vivia l'enterraments. Trobat aquest, van trobar les restes del difunt, que va ser identificat per la dentadura, els vestits que portava i els testimonis dels veïns.

El sogre, José Llobet Sanjuan, de 63 anys, advocat, de la CEDA, el 15 d'agost de 1936 consta com assassinat a Ribes per la patrulla de Lino (Saturnino Nicolás Antolino).⁴⁵ La filla, i dona d'en Baygual, Maria Llobet Margenat, apareix domiciliada al carrer de Provença 293 com a viuda d'en Baigual (Sic). A la CG de Ribes de Freser⁴⁶ es diu que tots dos hi estaven estiuant i que els responsables són una patrulla de Sabadell.

José Llobet Sanjuan apareix com a fiscal municipal de Sabadell el 8 d'agost de 1899;⁴⁷ a l'esquela surt com a president de l'Institut Agrícola Oficial.⁴⁸ En Jordi Planas Maresme⁴⁹ el posa com a membre del Consell Directiu de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (IACSI) el 12 d'agost de 1932. Així mateix, apareix amb la seva filla Maria en una excursió a les Guillaries el 2 de juny de 1934 que organitza l'IACSI.⁵⁰ Tots dos són a la taula de la presidència amb el president de l'Institut Jaime de Riba, el marquès de Camps, el capellà de Sant Hilari de Sacalm, etc. Es fan discursos pel tema dels rabassaires (lleï de contractes de conreu) i confien en el triomf de la seva causa (la defensa de la propietat).

⁴⁴ Arxiu Històric de Sabadell, *Memorias y anécdotas 1936-1958*. R. 373. Topogràfic 8ou 145.4. P. 27 i 28.

⁴⁵ Joan Corbalán Gil (2008), *Justicia, no venganza*, 265. Nicolás Antolinos. SU 11405. Partit Sindicalista-UGT. Acusació rebel·lió, cap patrullas. Executat el 3/07/1940. Existeix estudi comparat de Carles Roig Pérez sobre el fenomen dels "incontrolats" a Catalunya durant la guerra civil (1936-1939) a <http://historiacritica.org/antiors/antiors2/estudis/estudis10.html>

⁴⁶ [http://pares.mou.es/Ribes de Freser](http://pares.mou.es/Ribes%20de%20Freser). Arxius digitalitzats. Fiscalia Tribunal Suprem. Causa General, 1437, exp. 3.

⁴⁷ Hemeroteca de *La Vanguardia*, pàgina 3.

⁴⁸ Hemeroteca de *La Vanguardia*, 7 de maig de 1939, p. 2. Suposo que vol dir president de la localitat de Sabadell.

⁴⁹ Cooperativisme i associacionisme agrari a Catalunya. <http://www.tesisenred.net/handle/10803/4055>. Tesi doctoral en xarxa. UAB. P. 339.

⁵⁰ *La Vanguardia*, p. 7.